

ved Vejle, og den indeholder foruden erindringerne et antal breve til Jacobson fra 1850'erne og 60'erne, altså adskilligt ud over Treårskrigen. Det er en ikke uinteressant sydjysk bonde, læseren møder. Peder Christensen var fra et religiøst hjem, og det religiøse optog ham livet igennem; de stærke jyder henholdsvis tiltrak og frastødte ham; men et møde med Grundtvig i København, da han opholdt sig der som såret efter slaget ved Isted, blev afgørende for hans fremtidige kirkelige placering: Han blev en grundtvigianer. Erindringerne er nedskrevet et halvt århundrede efter begivenhederne; stilistisk er de mundtlig og bærer præg af mange års gentagne fortælling; men de virker præcise, selv om den dagbog, der i første omgang holdt dem fast, allerede under selve krigen blev borte. Som krigsskildring er de gode. Christensen var som de færreste ikke kriger af lyst; en vis stolthed over, at det gik, som det gjorde, kan han dog ikke frigøre sig for. Udgaven er principielt forbilledlig. Der er 67 sider indledning (som egentlig gennemgår hele Christensens tekst), der er randnoter til teksten, specielle bibelhenvisninger til brevene, tekstrettelser, fortegnelse over jyske ord, person- og stedregister samt kort. Når Christensen selv ikke forsvinder i alt dette, er det et bevis for, at han har været udgaven værd.

Finn H. Lauridsen.

Frede Bojsens politiske erindringer. Udgivet af Kristian Hvidt. (Gad, 1963). 555 s.

Det er en overordentlig central og betydningsfuld kilde, som Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie har ladet arkivar Kristian Hvidt besørge. Frede Bojsen indtog en nøglestilling inden for venstregrupperne i folketinget i tiden op mod århundredskiftet, og da han tillige havde udtalt historisk sans, har hans erindringer selvsagt stor interesse. Ukend-

te har de ikke været for den historiske forskning; politikeren og historikeren Niels Neergaard drog stor nytte af dem, da han i 1935 udsendte sine erindringer, og for Kristian Hvidts egen udmærkede bog om Venstre og forsvarssagen 1870-1901 (1958) spiller de også en afgørende rolle.

Det er imidlertid kun godt, at Bojsens erindringer, der slutter med systemskiftet i 1901, nu publiceres i deres helhed. Ganske vist er Frede Bojsens navn i dag blegnet i den almindelige bevidsthed; men det er dog ham, som var manden bag det store forlig i 1894. Efter en forholdsvis kort, men ingenlunde uinteressant redegørelse for Bojsens ungdom, følger vi ham - undertiden dag for dag - på rigsdagen, som han var et indflydelsesrigt medlem af i perioden 1869-1901, skønt han til stadighed måtte kæmpe med sygdom og et nervøst, ja neurastenisk gemyt, hvortil kom personlige sorger. Kun en overordentlig viljestyrke hindrede ham i at bryde sammen fysisk og psykisk, når han stod i en afgørende situation.

Frede Bojsens politiske målsætning kommer tydeligt til orde i erindringerne, hvor han siger: »Der findes to slags politik: Den ene, der sætter sig til formål at opnå i virkeligheden de bedst mulige resultater ved anvendelsen af de tilstedeværende midler; den anden derimod, der alene bunder i agitationen, der enten driver politik som sport eller ligefrem afskyr afgørelser, fordi disse altid svækker agitationens brod - den slags politik, der sætter mere pris på en kvik agitatorisk avisartikel end på en god lov«. Bojsen ikke bare misbilligede Bergs og Hørups politik, han forstod den næppe. For ham var de tilstedeværende midler forhandlingen, som han praktiserede med en imponerende vedholdenhed, skønt han måtte kæmpe med overordentlige vanskeligheder både i forholdet til sine egne og så naturligvis modparterne: Estrup og forligsmodstanderne i Venstre og Højre.

Bojsen yndede ikke at træde frem som partifører, og han attråede ikke – i modsætning til Christen Berg – en ministerpost; også af disse årsager kom Bojsen først og fremmest til at virke i kulisserne, og man kan i denne forbindelse ikke frigøre sig for en fornemmelse af, at hans arbejds-metoder og hele indstilling ville have svaret bedre til vore dages parlamentariske liv end til datidens. For Bojsens eftermæle er det godt, at bogen »Tre Venstremænd« (1962) ikke kommer til at stå alene. Den drejede sig mest om årene, efter at Bojsen havde trukket sig ud af politik, og af de breve, han da sendte Klaus Berntsen og Niels Neergaard, får man indtrykket af en urealistisk, hadefuld og antisemitisk person. De nu udgivne erindringer giver et betydeligt mere nuanceret billede både af Bojsens sammensatte karakter og af hans evner. Der er næppe tvivl om, at han var en både sagligt dygtig og taktisk velbe-regnende politiker i besiddelse af en god portion uafhængighed, som ikke alene udsprang af hans økonomiske velstand.

Højdepunktet i erindringerne er det store afsnit om optakten til og beseglingen af forliget i 1894. Det er skrevet et par år efter begivenhederne, men Bojsen kunne ved udarbejdelsen støtte sig til sine dagbøger. Læst med den fornødne kritik har man her en fremragende mulighed for i næsten alle detaljer at følge de skiftende politiske konstellationer og situationer, at fornemme den konstante kriseatmosfære og at se, hvor mange komponenter, der er nødvendige, før et storpolitisk forlig under så vanskelige omstændigheder kan tilvejebringes. Bojsens erindringer bringer her ikke bare nyt om forholdene i 1890'erne, men også om den parlamentariske arbejdsform i almindelighed.

Et stort galleri af personer passerer – set gennem de Bojsenske briller – forbi én under læsningen. F. eks. Christen Berg som en simpel buldre-

basse, der spiser ansjos med fingrene, Sofus Høgsbro med et ben både i forligstilhængernes og -modstandernes lejr, Estrup halvgal af selvbeundring og egensind, Hørup og alle hans »københavnere« (Bojsens betegnelse for de radikale) og krigsminister, general C. A. F. Thomsen smidig og forhandlende som Bojsen selv. For Thomsens vedkommende er vi så heldige, at have hans optegnelser om sine forhandlinger med Bojsen 1879–80 (Jyske Samlinger, 1963, s. 29–62). Mange af de domme, Bojsen afsiger over sine modstandere, er hårde og præget af det temperament, som han ikke viste ud ad til.

Kristian Hvidts udgiverarbejde er mønstergyldigt. Der er nedlagt et særdeles stort arbejde med at gøre teksten trykfærdig, idet Bojsens manuskript er præget af mange rettelser og senere tilføjelser; det omfattende noteapparat er udarbejdet med stor omhu og bærer præg af udgiverens betydelige viden om tidens historie. Også af den grund vil Frede Bojsens politiske erindringer, der er en primær historisk kilde af stor værdi, være en guldgrube for de historikere, som i fremtiden skal beskæftige sig med dansk politisk historie i tiden før det parlamentariske princips sejr.

Tage Kaarsted.

Harald Jørgensen (udg.): Tre venstremænd. En brevveksling mellem Frede Bojsen, Klaus Berntsen og Niels Neergaard. (Gad, 1962). 387 s.

Brevsamlingen 1880–1926 har været lagt i en erfaren udgivers hånd, der i rimeligt omfang har forsynet den med noter og register og tillige præsenteret personer og breve i en ret fyldig indledning. Korrespondenterne er vel sagligt en rimelig konstellation at stille sammen, og det skal også siges, at brevene karakteriserer dem godt, i hvert fald Berntsen og Bojsen, mens Neergaards breve ikke i